

PŘEHLED DĚJIN UKRAJINY

AREA_16

Mgr. Josef
Šaur, Ph.D.

ÚVODNÍ POZNÁMKY

- Současné území Ukrajiny nekoresponduje s etnickým či jazykovým rozmístěním Ukrajinců
- Neexistence vlastního kontinuálního státního útvaru + národy se formují až v 19. století (ukrajinský nevyjímaje)
- Navíc jednoznačná příbuznost východoslovanských jazyků (ukrajinština jako spisovný jazyk se etabluje až v 19. století)
- To problematizuje vymezení ukrajinského národa, Ukrajiny a jejich dějin ve středověku a raném novověku
- Určité národní cítění a snaha o sebevymezení je zřejmá u kozáckého obyvatelstva v 16. a 17. století (o ukrajinském národě však v tomto případě hovoříme podmíněně)

KYJEVSKÁ RUS

- Území dnešní Ukrajiny bylo osídleno dávno před příchodem Slovanů (řecká města, Skytové, vlivy Chazarské říše apod.)
- Počátky ukrajinské státnosti spojeny s Kyjevskou Rusí
- Důležité: Kyjevská Rus nebyla etnicky a jazykově ani ruská, ani ukrajinská, ani běloruská, protože tyto pojmy se váží k moderním (tj. výrazně pozdějším) národům
- To neznamenaá, že se všechny tři národy mohou rovnoprávně k tomuto ranému státnímu útvaru hlásit
- jih dnešního ukrajinského území osídlen kočovnými kmeny Pečeněhů a později od 2. poloviny 11. století Polovců (Kumánů)
- s postupným úpadkem KR se stalo důležitým centrem regionu Haličsko-volyňské knížectví

HALIČSKO-VOLYŇSKÉ KNÍŽECTVÍ (KRÁLOVSTVÍ)

- Původně dvě údělná knížectví existující samostatně
- Halič více na jihu, Volyňské knížectví blíže ke Kyjevu
- 1199 obě spojil volyňský kníže Roman II. Mstislavič († 1205)
- Tvrdý, avšak velmi úspěšný panovník, který vytvořil konsolidovaný a hospodářsky úspěšný státní útvar
- Po jeho smrti boje o knížectví, do něhož se zapojili Poláci, Uhři, rurikovská knížata
- Až v roce 1237 Daniil Romanovič/Danylo Halycckyj/Daniel definitivně knížectví ovládl
- 1237 vpád Mongolů a 1240 dobytí Kyjeva; Kyjevské knížectví nedokázalo již obnovit svoji moc
- jižní části území pod přímou nadvládou Zlaté hordy – ovládali důležité obchodní spojnice
- později zde vznikl Krymský chanát (vyvrácen až v 18. století)

ROZPAD KYJEVSKÉ RUSI/LITVA A POLSKO

- Halič měla k Mongolům volnější vztah (např. neplatila daně) a neorientovala se na ostatní knížectví na Rusi, ale na západ
- Daniel se Mongolům podřídil, ale zároveň (neúspěšně) organizoval koalici panovníků k tažení proti nim
- 1254 získal Daniel královský titul od papeže Inocence IV.
- Po jeho smrti (1264) úpadek – Volyň se ve 14. století stala součástí Litvy a Halič polského státu
- Litevské velkoknížectví se za Gedimina a Olgierda v průběhu 14. století rozrostlo i o velkou část ukrajinského (a ruského) území včetně Kyjeva a až téměř k Černému moři
- Pro vnitřní vývoj pak platí totéž, co pro běloruský
- Noví vládcové tolerovali pravoslaví, nevnucovali katolictví a část východoslovanských území měla čilý kontakt se západní kulturou

POLSKO A LITVA 1387

POLSKO A LITVA

- **1385** – krevská unie – personální unie Polska a Litvy
- Halič a severní okolí přímá součást Polska – větší tlak katolicismu a také postupná polonizace šlechty, která se vzdalovala ukrajinskému a rusínskému obyvatelstvu
- Volyň, kyjevská a černihovská oblast součástí Litvy – volnější podmínky
- V 1. polovině 15. století za Vitolda je Litva silným a konsolidovaným státem,
- po jeho smrti však slábne a ve 2. polovině 15. století sem pronikají vlivy sílícího moskevského státu
- **1440** se ze Zlaté hordy vydělil Krymský chanát zaujímající podstatnou část dnešního ukrajinského území

POLSKO A LITVA

- 1569 – Lublinská unie – faktická unie Polska a Litvy – z hlediska Ukrajiny bylo zásadní územní okleštění Litvy ve prospěch Polska, což se týkalo hlavně ukrajinských území (s výjimkou černihovské oblasti) – místní šlechta proti tomu neprotestovala
- Formálně byli pravoslavní rovnocenní, fakticky nikoliv – šlechta, aby se domohla úřadů, často přecházela ke katolictví a polonizovala se
- V šíření katolictví byli velmi aktivní jezuité
- Snaha vyřešení mezikonfesijních problémů vyvrcholila brestlitevskou unií (1596) – vznik uniatské církve
- Ta však vedla k rozkolu v pravoslavné církvi na ukrajinském území (navíc napomáhala katolíkům)
- Spor vedl k rozvoji písennictví, obě strany obhajovaly své postoje v řadě spisků

KOZÁCI

- V 15. století se objevují první kozáci v jižních stepích, kteří od 16. století zakládají první záseky do stepi (siče)
- Jednalo se jak o uprchlé rolníci z Polska, Litvy a Ruska, kteří se usazovali v černomořských stepích (Kubáň, Dněpr, Don), tak i o měšťany či drobnou šlechtu
- od 15. století utvářeli svobodné, vojensky organizované jednotky, jejichž čele stáli hetmani/atamani
- Vybírali si říční ostrovy za říčními prahy (zejména Dněpr k tomu byl vhodný), tak vznikla i Zaporožská Sič založená v 16. století Dmytrem Vyšneveckým
- Zaporožská Sič se stala předobrazem další kozáckých sídel
- Vztah kozáků a Reczpospolité byl rozporuplný a komplikovaný

POVSTÁNÍ CHMELNICKÉHO

- 1648 došlo k povstání Bohdana Chmelnického
- po několika vítězných bitvách a neočekávané smrti polského krále Vladislava IV. Vasy se ocitlo ukrajinské území „v plamenech“ – série povstání, rolníci pobíjeli šlechtu a došlo k rozsáhlým pogromům na Židy
- Z původního kozáckého povstání se stala ukrajinsko-polská válka, protože Chmelnickýj deklaroval, že hodlá osvobodit veškerý „narod ruskyj“ – místní lid si tedy začal získávat svoji identitu odlišnou od Poláků, ale také i Rusů v Moskevském státu (Chmelnickýj se považoval za knížete Rusi)
- 1649 – uzavřena (zborovská) dohoda, která byla velkým úspěchem kozáků: na území vojevodství kyjevského, braclavského a černihovského vzniklo autonomní území; počet registrovaných kozáků vzrostl na 40 tis.

HETMANÁT

- Vznikl tak hetmanát, státní útvar spojený formálně s Polskem, kde byl však hetman naprostý samovládce, nicméně původně svobodné obyvatelstvo (např. měšťanstvo) si udržovalo svá privilegia
- Napětí mezi Polskem a kozáky zůstávalo a od roku 1651 probíhala nová válka
- Perejaslavská rada (1654) – hetmanát přijal ruskou svrchovanost
- Následovala rusko-polská válka, přičemž do bojů se zapojilo i Švédsko, navíc nemocný Chmelnickýj 1657 zemřel
- Dochází k úpadku hetmanátu, často se střídali hemani – levobřežní část se přibližovala Rusku, pravobřežní k Polsku – kozáci nebyli jednotní, zda jít s Ruskem či Polskem, což vedlo k občanské válce, do níž zasahovalo Rusko, Polsko i Tataři

HETMANÁT

- Kozáci uzavírali různé dohody s Ruskem i Polskem ve snaze definovat své postavení, nakonec však byla otázka Ukrajiny rozřešena andrusovským mírem (1667)
- Ukrajina rozdělena – levobřežní Rusku, pravobřežní Polsku
- To odmítli kozáci, avšak v následné válce to nemohli změnit, i když se spojili s Osmanskou říší
- V následných válkách dokonce Osmanská říše ovládla jih Ukrajiny (Podolí a Braclavsko)
- Navíc kvůli válce s Osmanskou říší uzavřelo Polsko a Rusko věčný mír; kozácká autonomie se omezovala na malé území pod nadvládou Ruska
- K jistému uklidnění situace došlo až ke konci 17. století za hetmanátu Ivana Mazepy (1687-1708)

IVAN MAZEPA († 1709)

- Období klidu a prosperity; mecenáš kultury
- Nicméně část obyvatelstva se rusifikovala, např. kozácká staršina částečně splynula s ruskou šlechtou
- Mazepa se chtěl stát hetmanem i pravobřeží, k tomu využil severní války a Palijova povstání a ovládl východní pravobřeží
- Mazepa věřil v ruskou porážku a přidal se na stranu Švédů
- Porážka u Poltavy (1709) pak měla zásadní dopad pro kozáky a Ukrajinu – dvojznačný vztah Petra I. k Ukrajině (Malorusku)
- Postupné omezování kozácké autonomie, avšak kvůli trvající válce je nemohl zcela zrušit; 1722 zřízeno maloruské kolegium – de facto paralelní vláda k hetmanátu
- Zároveň inkorporace území do Ruska formou začleňování kozácké staršiny do ruské šlechty, budování školství

18. STOLETÍ

- Navíc zrušena kyjevská metropole a zakázáno tisknout knihy odlišné od tisků v Moskvě a Petrohradu
- Další postupné omezování kozáckých svobod; vyvrcholení za Kateřiny II. - při zavádění gubernií byla zcela zrušena hetmanská hodnost a ukrajinská autonomie
- V 1. třetině 18. st. snaha hetmanů nechat si potvrdit o carů a careven kozácké svobody (neúspěšné)
- se stíraly rozdíly mezi původně ruskými a ukrajinskými územími
- Kozáci postupně změněni na vojenské rolníky a za Kateřiny II. jako specifická vrstva obyvatel zanikají
- Podobná situace byla i v pravobřežní části Ukrajiny, tj. v Polsku, kde navíc docházelo k potlačování pravoslaví

18. STOLETÍ

- Hajdamácké hnutí – v 19. st. a později chápání jako bojovníci za národní a sociální svobody (stali se součástí národního vědomí Ukrajinců), avšak žádný takový program neměli
- Jednalo se o živelné protipolské povstalce a též lupiče
- Nejvíce vystoupili v letech 1733-1734 a pak v roce 1768 tzv. kolijivščyna, která však nebyla pouhým selským povstáním
- pravobřežní Ukrajina připojena k Rusku během trojího dělení Polska (1772, 1793, 1795) – Kyjevské, Braclavsko, Volyň, část Podolí
- v Rakouské monarchii se ocitla Červená Rus (Halič, Bukovina, Bessarabie, část Podolí) a Podkarpatská (uherská) Rus, tj. západní část dnešní Bukoviny
- Za Kateřiny II. navíc Rusko připojilo jižní (či jihozápadní části dnešní Ukrajiny) během likvidace Krymského chanátu

18. STOLETÍ

- Stále nebyla kodifikována ukrajinština; v běžné komunikaci se používala ukrajinština, v písemném oficiálním církevní slovanština ukrajinské redakce
- Hryhorij Skovoroda (1722-1794) – ukrajinský filozof, učenec a spisovatel – psal jazykem blízkým církevní slovanštině a ruštině (který se výrazně lišil od hovorové ukrajinštiny)
- Výrazně se rozvíjí lidové umění (pěvci, potulná divadla – tzv. vertep)
- Na přelomu 18. a 19. století dochází k postupnému formování moderních národů – proces „národních obrození“
- U Ukrajinců byl tento proces problematizován tím, že až do 19. století označovali svůj jazyk jako rus'kyj (nikoliv ruskij) a svou zemi jako Rus', proto na ně bylo pohlíženo jako na Rusy

1. POL. 19. STOLETÍ - RUSKO

- Ukrajinská území byla postupně inkorporována do ruského impéria po stránce správní i sociální
- Ukrajinské území zasáhlo povstání děkabristů – jižní spolek (radikálnější) působil na Ukrajině, avšak děkabristé neprosazovali „ukrajinské“ požadavky
- 1830-1831 polské povstání; požadavky Poláků však u Ukrajinců nerezonovaly, kozáci se podíleli na potlačení povstání, avšak žádné ústupky za to od Moskvy nezískali
- Ještě v 1. pol. 19. st. byla běžná podvojná národní identita Ukrajinců – cítili se být často Ukrajinci/Malorusy i Rusy (např. Mykola Hohol/N. V. Gogol)
- Oba národy spojovalo pravoslaví a částečně i jazyk, jelikož do počátku 19. století se běžně v písemném projevu používala církevní slovanština

1. POL. 19. STOLETÍ - RUSKO

- 1798 Eneida Ivana Kotljarevského – psáno lidovým jazykem, kniha se stala počátkem ukrajinského obrození; ukrajinský hrdinský epos reflektující ukr. dějiny (kozáci, hetmani, Záporožská Síč)
- 1805 založení univerzity v Charkově, sice se zde psalo rusky, ale tematicky zaměřena na místní záležitosti
- roste zájem o Ukrajinu – Izmail Srezněvskij Starožitnosti záporožské (1833); Dmytro Bantyš-Kamenskyj Istorija Maloj Rossii (1822)
- v době romantismu zájem o prostý lid a jeho kulturu; nová ukrajinská inteligence začala na počátku 19. století užívat lidový (tj. ukrajinský) jazyk
- 1834 založena univerzita v Kyjevě – M. Kostomarov, P. Kuliš (překladatel Byrona do ukr.)

1. POL. 19. STOLETÍ - RUSKO

- Od 40. let se utváří ukrajinské národní vědomí -základem ukrajinského národního vědomí se stalo vědomí odlišného politického vývoje, idealizace hetmanů a vzpomínky na kozáckou autonomii
- Taras Ševčenko (1814-1861) - zakladatel novodobé ukr. lit.
- 1845-46 založeno Bratrstvo sv. Cyrila a Metoděje (Kostomarov, Ševčenko, Kuliš)
- pěstování ukr. národního vědomí
- spolek měl i revoluční nádech (požadavek samostatnosti pro každý slovanský národ)
- činnost odhalena – členové perzekvováni, posílení cenzury na Ukrajině, na činnost bratrstva navazováno i později
- Ruská inteligence užívání ukrajinštiny jako literárního jazyka zcela odmítala

1. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- Součástí Halič (s malou částí Volyně; centrum Lvov) a Bukovina (centrum Černovice)
- „Ukrajinci“ tvořili v Haliči necelou polovinu obyvatelstva, stejně početnou skupinu tvořili i Poláci
- v Haliči užíván rusínský jazyk
- Národní obrození spojeno s řeckokatolickými kněžími, např. Ivan Mohylnyckyj (1778-1831) – vydal řadu učebnic pro církevní školy
- „rusínská trojice“ významní představitelé byli duchovní Markijan Šaškevyč, Jakiv Holovackyj, Ivan Vahylevyč
- Sborník Rusalka Dnistrova (1837) snaha dokázat, že rusínština není dialekt polštiny, kterou však představitelé Rusínů běžně užívali

1. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- Revoluce 1848/1849 – vznikla Hlovna rus'ka rada, vydávala noviny Zorja Halycka – první ukrajinské politické periodikum
- Rada dokázala prosadit kulturní požadavky – formální zrovnoprávnění jazyků a národů v Haliči
- Během revoluce se ukázala neslučitelnost části požadavků Poláků a Ukrajinců-Rusínů, nepodařilo se jim prosadit rozdělení Haliče na polskou a ukrajinskou část
- Rusíni se účastnili Slovanské sjezdu i zasedání Říšského sněmu
- Za revoluce došlo i k částečné aktivizaci uherských Ukrajinců (Rusínů, Podkarpatská Rus) – v čele Adolf Dobrjanskij (1817-1901) – dokonce získali od vlády některé jazykové a kulturní ústupky, které však trvaly jen do roku 1850

1. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- Bachův absolutismus – potlačovány požadavky politické – rozpuštěna HRR a také 1857 zrušena Zorja Halycka
- Ale saturovány byly požadavky kulturní a jazykové
- Písmo – cyrilice církevní slovanštiny nahrazována jednodušší ruskou graždankou, která se užívala současně s latinkou (tak vydávána ke konci i Zorja Halycka)
- Jazyk – lidový jazyk i církevní slovanština se pro výuku ve školách nehodily, proto někteří prosazovali ruštinu a někteří kombinaci církevní slovanštiny, ruštiny s polonismy, další se snažili prosazovali nekodifikovaný lidový jazyk – jazyková situace byla neutěšená

2. POL. 19. STOLETÍ - RUSKO

- 1861 zrušeno nevolnictví; ovlivněno i polským povstáním (1863-1864) – i přes nedostatky reformy – ekonomický růst – Ukrajina obilnicí Evropy; růst i průmyslový
- Po Krymské válce nastalo liberální období, kdy se vláda nestavěla proti jazyku
- Na pravobřežní Ukrajině se šířilo chlopomanské hnutí – zájem inteligence a šlechty o rusínské kořeny – vymezování ukrajinské a polské identity
- V Kyjevě založen spolek „Hromada“; v čele historik Volodymyr Antonovyč (1834-1908) či historik a publicista Mychajlo Drahomanov (1841-1895)
- Centrum Ukrajinců i v Petrohradě – Kostomarov či Kuliš (upravil graždanku pro potřebu ukrajinštiny)

2. POL. 19. STOLETÍ - RUSKO

- Problematická byla situace ve školství; navíc 1863 zakázáno vydávat osvětové a popularizační knihy v ukrajinštině („maloruském dialektu“)
- 1876 pak zákaz tisku umělecké literatury a jejího dovozu + zákaz překladů do ukrajinštiny; povolen jen tisk etnografického materiálu (ale jen v ruském pravopisu)
- Alexandr III. povolil koncerty ukrajinských písní a jednotlivá divadelní představení (stále scény zakázány až do počátku 20. století)
- Ukrajinská inteligence a umělci publikovali rusky, případně ukrajinsky v Haliči, kde byly výrazně lepší podmínky
- Na konci 19. a počátku 20. století vznikaly první ukrajinské politické strany, k jejichž programu patřil i autonomismus, případně separatismus

POČÁTEK 20. STOLETÍ

- 1891 – charkovští studenti založili „Bratrstvo tarasovců“ – vůbec první politická organizace (tajná)
- Uvolnění po revoluce 1905-1907 – přestal být uplatňován emžský ukaz, tj. tisklo se v ukrajinštině, zakládány divadelní spolky
- Ukrajinští poslanci zvoleni do dumy
- kromě literatury se rozvíjí i vědecké bádání v ukrajinštině
- na školách se však používala většinou ruština
- za Stolypina pak opět utužení a zákaz ukr. tiskovin

2. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- V Haliči tvořili Ukrajinci téměř polovinu obyvatelstva a ústava z roku 1867 zrovnoprávňovala veškeré národy v Předlitavsku
- Dominovali však Poláci, kteří zcela ovládli správu a také soudy a úřady jednaly výhradně polsky; polsky se učilo na univerzitách v Krakově a od r. 1871 i ve Lvově (před tím německy)
- Z 29 gymnázií (1893) je 1 čistě ukrajinské a dvě smíšená ukrajinsko-polská (a dále několik církevních škol) – nedocházelo však k odnárodňování
- Taktéž v haličském zemském sněmu byli Ukrajinci menšinou bez výraznějšího politického vlivu
- V mnohonárodnostní Bukovině dominovala jako jazyk úřední i školní němčina
- Naopak tristní byla situace Rusínů v Uhrách, kteří se rychle pomad'arštovali

2. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- Do revoluce 1848 se v Haliči Ukrajinci vymezovali hlavně proti Polákům, později se dostává i do popředí otázka vymezení se vůči Rusům
- Starorusíni (moskalofilové) a mladorusíni (narodovci později se začali označovat jako Ukrajinci) – do 70. let dominovali starorusíni (mj. podporovaní R-U pro svůj konzervatismus, což upadá po konverzích k pravoslaví)
- Starorusíni však byli k monarchii loajální (šlo o kulturní příchýlnost k Rusku)
- narodovci – 1868 založili osvětovou organizaci Prosvita
- Obě skupiny provozovaly divadelní představení, vydávaly tiskoviny a snažily se o kulturní pozvednutí národa

2. POL. 19. STOLETÍ - RAKOUSKO

- 1891-1899 – politika „nové éry“ – snaha úřadů zajistit si loajalitu Ukrajinců v Haliči (jednání vedl Julian Romančuk) a provést ukrajinsko-polské narovnání v Haliči
- 1891 – ukrajinština zavedena jako vnější úřední jazyk ve východní Haliči
- 1892 – kodifikace ukrajinštiny v Haliči (zavedena do škol)
- 1893 – založení ukrajinské katedry dějin na Lvovské univerzitě (Mychajlo Hruševskij) – začátek boje za rozdělení Lvovské univerzity na polskou a ukrajinskou (založen i ukrajinský lektorát v Krakově)
- Politiku „nové éry“ kritizovali jak starorusíni, tak i mladí radikálové (socialisté), hlavní představitel Ivan Franko (1856-1916)
- na konci 19. st se etnonym Ukrajinci rozšířilo na celý národ a objevuje se myšlenka celoukrajinského sjednocení

20. A 30. LÉTA

- 1917-1919 vznikla První ukrajinská republika, prvním prezidentem byl literát, historik a filozof Mychajlo Hruševskij
- na Ukrajině po rozpadu ruského impéria vzniklo několik státních útvarů a dlouho se zde bojovalo
- nakonec se Ukrajina stala součástí SSSR, nicméně části dnešní Ukrajiny byly součástí ČSR a Polska
- 20. léta byla v jistém ohledu zlatým věkem, probíhala rozsáhlá ukrajinizace, jako součást boje s negramotností byla zaváděna do škol i ukrajinština
- 30. léta obrat – kolektivizace postihla velmi Ukrajinu, 1932-1933 obrovský hladomor (přirovnáván ke genocidě); předpokládá se, že se jednalo o záměr
- Ukrajinu postihly i stalinské čistky

2. POLOVINA 20. STOLETÍ

- následovala násilná rusifikace
- za II. sv. války se bojovalo hodně bojovalo na Ukrajině a Německo zde uplatňovalo taktiku spálené země a s obyvatelstvem nakládalo jako s rasově méněcenným
- po II. sv. válce pokračovala rusifikace
- 1954 připojení Krymu k Ukrajinské SSR
- v 60. letech masivní industrializace
- 1986 Černobyl
- 24. 8. 1991 Ukrajina vyhlásila samostatnost
- prvním prezidentem zvolen Leonid Kravčuk
- Ukrajina se potýkala (stejně jako Rusko) s obrovskými ekonomickými problémy (v letech 1992-1994 dosahovala inflace až 10 000 %)

90. LÉTA 20. STOLETÍ

- Dalším problémem Ukrajiny byla tenze mezi ukrajinskojazyčným západem a ruskojazyčným východem a hledání správného vztahu k Rusku (tj. nakolik Ukrajina může vést skutečně samostatnou zahr. politiku ve vztahu k NATO a EU)
- to se projevilo již v prezidentských volbách v roce 1994, kdy vyhrál Leonid Kučma, který razil proruskou politiku (znovu zvolen 1999)
- v roce 1996 byla schválena nová ústava zavádějící poloprezidentský systém
- v roce 2004 proběhly prezidentské volby, v nichž se utkali Viktor Janukovyč a Viktor Juščenko

POČÁTEK 21. STOLETÍ

- společnost protestovala proti zfalšovanému vítězství proruského kandidáta Juščenka a následná „oranžová revoluce“ vynesla do pozice prezidenta Juščenka
- jakkoliv nová vláda přinesla naději na změnu zažila Ukrajina v letech 2006, 2007 a 2008 další politické krize, spory Juščenka a jeho bývalé spojenkyně Julie Tymošenkové napomohly k vítězství
- 2010 vyhrál volby V. Janukovyč, díky čemuž Strana regionů obsadila post prezidenta a měla i většinu v jednokomorovém parlamentu
- Přestože se Janukovyč prezentoval jako proruský orientovaný kandidát dokázal Ukrajinu výrazně přiblížit EU a v roce 2013 se zdálo, že bude podepsána asociační dohoda, což odstartovalo ukrajinskou krizi roku 2014